

УДК: 159.922.8

Тетяна Миколаївна Майстренко,
старший викладач кафедри соціальної та практичної психології,
Житомирський державний університет імені Івана Франка,
вул. Велика Бердичівська, 40, м. Житомир, Україна

ОСОБИСТІСНІ ЦІННОСТІ У РЕГУЛЯЦІЇ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ СТУДЕНТІВ

У статті розглядаються результати дослідження особистісно-ціннісного компоненту рефлексії здібностей студентів з різними рівнями ціннісної регуляції. Особистісні цінності є важливим чинником регуляції. Спільною для усіх студентів є важлива роль морально-етичних цінностей у процесі регуляції. Комунікативні якості як значимі виокремлюють студенти усіх рівнів, крім суб'єктно-ціннісного. Значимість морально-вольових цінностей знижується на вищих рівнях регуляції. Натомість відмічається зростання ролі діяльнісних цінностей, що може свідчити про професійний розвиток студентів.

Ключові слова: регуляція, рефлексія, особистісні цінності, цінності, ціннісна регуляція навчальної діяльності.

Проблема навчальної діяльності посідає важливе місце у психології. Проводяться численні дослідження чинників, що впливають на ефективність навчання, зокрема, у зв'язку з мотивацією, самооцінкою, професійним самовизначенням тощо. Одним з важливих процесів здійснення навчальної діяльності є процес її регуляції. Регуляція навчальної діяльності досліджувалася, у першу чергу, щодо її операційних та емоційних характеристик. До того ж, більшість робіт присвячена вивченню регуляції навчальної діяльності школярів. Позатим дослідження навчальної діяльності студентів є нечисленними. До того ж, роль такої важливої особистісної характеристики як цінності у процесі регуляції, потребує детальнішого висвітлення, особливо зважаючи на те, що саме у юнацькому віці відбувається становлення системи цінностей.

Цінності як поняття інтердисциплінарне є предметом дослідження філософії, психології, соціології, етики тощо. У філософії цінність означає позитивну чи негативну значимість якогось об'єкту, події, групи тощо. Для соціологів цінності визначаються з позицій суспільної значимості предмета, та як такі, що здійснюють регулятивно-нормативну функцію.

У психології категорія «цінності» також характеризується неоднозначністю тлумачень. Цінності розглядаються крізь призму потреб (Є.І. Головаха, Б.І. Додонов, О.Г. Здравомислов, Д.О. Леонтьєв) або переконань особистості (М. Рокич, Ш. Шварц), як узагальнену форму суспільних або особистісних ідеалів (О.Г. Здравомислов, Д.О. Леонтьєв, С.Л. Рубінштейн), як показник спрямованості особистості (Б.Г. Ананьєв, Г.С. Костюк), як особистісний смисл (Д.О. Леонтьєв) [8].

У психології цінності переважно розглядають як «щось, що має для людини значимість, відповідає її актуальним потребам, ідеалам, особистісним смислам» [7, с. 146].

Як зазначав С.Л. Рубінштейн, цінності походні від співвідношення світу та людини (Рубін-

штейн С.Л., 1976). Тому можна говорити про подвійний об'єкт-суб'єктний характер цінностей.

Як форму існування індивідуальних цінностей розглядають особистісні цінності. Д.О. Леонтьєв визначає особистісні цінності як ідеали, які задають кінцеві орієнтири індивідуальної діяльності конкретного суб'єкта, хоча вони і є похідними від цінностей соціальних груп. Особистісні цінності є структурним компонентом особистості та мають характер позаситуативного, стійкого мотиваційного утворення (Леонтьєв Д.О., 1996).

Через поняття смислу розглядає особистісні цінності Б.С. Братусь. Особистісні цінності – усвідомлені та прийняті людиною загальні смисли її життя, які визначають відносини між конкретними мотивами та цілями діяльності (Братусь Б.С., 1988).

З.С. Карпенко пов'язує реалізацію цінностей з розгортання суб'єктності. Важливим для формування системи цінностей є рівень полісуб'єкта, на якому задаються умови розвитку особистості внаслідок інтерналізації суспільних цінностей і суб'єктивних смислів інших людей та відбувається оформлення власної ціннісно-смислової свідомості [2].

У рамках суб'єктно-ціннісного аналізу розглядає цінності О.Л. Музика. На його думку, особистісні цінності – це «властивості особистості, які в контексті рефлексії людиною власного індивідуального досвіду усвідомлюються нею як внутрішні ресурси адаптації у мінливих життєвих ситуаціях, що сприяють задоволенню її потреб і досягненню цілей» [5, с. 51]. Особистісні цінності поділяються на моральнісні та діяльнісні. Діяльнісні цінності – це уміння та здібності людини, а також сформовані та усвідомлені стратегії діяльності. Моральнісні цінності є деякими етичними принципами, які формуються під впливом референтних осіб та на які людина орієнтується у своїй діяльності. У конкретній життєвій ситуації у ціннісній свідомості актуалізується певна частина особистісних цінностей, ізоморфних саме до цієї ситуації. Такі цінності було названо суб'єктивними.

У низці досліджень йдеться про особистісні цінності як регулятори діяльності та поведінки (К.О. Абульханова-Славська, Д.О. Леонт'єв, О.Л. Музика). Регулююча дія цінностей, на думку Д.О. Леонт'єва, полягає у визначенні вектору діяльності [3]. Розглядаючи цінності як регулятор самоактивності, М.Й. Боришевський вказує на вибірковий характер особистісних цінностей, оскільки стимулом до діяльності є лише суб'єктивно значимі цінності (Боришевський М.Й., 1997). Ціннісна регуляція діяльності, як зазначає О.Л. Музика, проявляється лише у тих видах діяльності, які мають стійкі характеристики та впливають на розвиток особистості, наприклад, у навчальній діяльності.

Дослідження ціннісної регуляції навчальної діяльності представлені кількома напрямками. Зокрема, це аналіз ціннісної спрямованості студентів (А.А. Волочков, Є.Г. Єрмоленко, Г.К. Радчук, Н.І. Повякель). Так, за Н.І. Повякель, студенти можуть орієнтуватися: 1) на ціннісність реально-практичного функціонування; 2) на ціннісність пізнавальної діяльності; 3) на ціннісність спілкування; 4) на ціннісність ставлення до себе [6].

Інший напрямок стосується дослідження професійних цінностей (Є.О. Климов, І. Холанд, А.А. Шаров). Вважається, що при виборі професії та її оволодінні у ході учбово-професійної діяльності людина надає перевагу ближчим їй способам регуляції та співвідносить свій вибір зі структурою значимих для неї цінностей (Бубнова С.С., 1999).

Також широко представлені дослідження ціннісної регуляції у контексті життєвих планів та перспектив юнаків. Плануючи своє майбутнє, юнаки з-поміж соціальних цінностей обирають саме ті, що відповідають їх потребам, таким чином трансформуючи соціальні цінності в особистісні життєві (Головаха Є.І., 2000).

Прямо про роль особистісних цінностей у процесі регуляції навчальної діяльності йдеться у дослідженнях О.К. Осницького.

Він вважає, що важливою передумовою успішності учнів є суб'єктне ставлення до власних дій та вчинків, яке визначається цінностями особистості (Осницький О.К., 1986). Близьку позицію висловлює Ю.О. Мисливський, зазначаючи, що будь-які цінності, у тому числі й професійні та освітні, приймаються лише з опорою на носіїв цих цінностей – референтних викладачів (Миславський Ю.О., 1991).

Ми розглядаємо ціннісну регуляцію навчальної діяльності як свідомий динамічний оснований на ціннісному ставленні до діяльності та спрямований на саморозвиток процес, який включає оцінку, виконання, контроль, рефлексію та корекцію результатів діяльності.

У переважній більшості досліджень аналізуються становлення ціннісної сфери у юнацькому віці. Однак, ціннісна регуляція навчальної діяльності студентів, особливо в умовах постійної трансформації системи освіти, вивчена недостатньо. Мета статті полягає в аналізі цінностей, які регулюють навчальну діяльність студентів у сучасних умовах.

Вивчення особистісних цінностей, які регулюють навчальну діяльність студентів, здійснювалося за допомогою методики вивчення динаміки здібностей та методики моделювання ціннісної свідомості [1]. Вибірку склали студенти напрямів підготовки «Менеджмент», «Соціальна педагогіка», «Практична психологія», «Психологія».

У ході попередніх досліджень було виокремлено такі рівні ціннісної регуляції навчання, як ситуативний, формально-виконавський, соціально-нормативний та суб'єктно-ціннісний [4]. Кожен рівень регуляції буде характеризуватися особливостями рефлексії особистісно-ціннісного компоненту, тобто тих особистісних якостей, які допомагають або заважають досягати успіху у навчальній діяльності (табл.1).

Таблиця 1.

Результати дослідження рефлексії особистісно-ціннісного компоненту студентами з різними рівнями ціннісної регуляції навчальної діяльності

Рівень ціннісної регуляції навчальної діяльності	Якості	мотиваційно-вольові	діяльнісні	комунікативні	морально-етичні	Всього
Суб'єктно-ціннісний	допомагають успіху	10%	38%	4%	21%	100%
	заважають успіху	10%	7%	10%	0%	
Соціально-нормативний	допомагають успіху	13%	26%	16%	16%	100%
	заважають успіху	5%	5%	17%	2%	
Формально-виконавський	допомагають успіху	6%	18%	22%	18%	100%
	заважають успіху	6%	12%	14%	4%	
Ситуативний	допомагають успіху	15%	15%	19%	22%	100%
	заважають успіху	16%	6%	7%	0%	

Нижчим рівнем регуляції навчальної діяльності є ситуативний рівень. Студенти цього рівня як основні

якості, що допомагають досягти успіху, визначають морально-етичні (22%) («доброта», «співчуття», «терпіння») та комунікативні (19%) («дружелюбність», «агресивність», «вміння відстоювати свою точку зору») якості. По 15% набрали мотиваційно-вольові («цілеспрямованість», «впертість») та діяльнісні («логічність», «посидючість», «працелюбство») якості. Таким чином, спостерігається доволі широкий розкид якостей-цінностей, що може свідчити про відсутність у цих студентів стійких характеристик, які б забезпечували їм успіх, тобто про сформовану систему ціннісної регуляції наразі не йдеться. Більша однотайність спостерігається щодо якостей, які заважають досягти успіху, – 16% належать мотиваційно-вольовим якостям («лінь», «впертість», «апатія», «немотивованість»).

Серед студентів формально-виконавського рівня поширеними є, у першу чергу, комунікативні якості (22%) («розуміння інших», «доброзичливість», «комунікабельність»). Дещо менше, по 18%, мають діяльнісні («компетентність», «пунктуальність», «знання») та морально-етичні якості («терпеливість», «чесність»). Майже не виокремлено мотиваційно-вольові якості (6%). Серед якостей, які заважають досягненню успіху, знову ж таки називають комунікативні якості (14%) («агресія», «допомагати іншим», «соціофобія») та діяльність якості (12%) («незнання комп'ютера», «роблю висновки наперед»).

Відмінна ситуація спостерігається у студентів соціально-нормативного рівня регуляції, оскільки у них серед якостей, які допомагають досягти успіху, переважають діяльнісні характеристики (26%) («обов'язковість», «дисциплінованість», «креативність»). Комунікативні («комунікабельність», «об'єктивність», «ввічливість») та морально-етичні («доброта», «позитивність», «чесність») якості є менш важливими, вони отримали по 16%. Серед якостей, які заважають досягненню успіху, переважають комунікативні (17%) («скромність», «тривожність», «недовіра»), що переважно характеризують невпевнений, орієнтований на соціальне схвалення тип особистості.

У студентів з суб'єктно-ціннісним рівнем регуляції суттєво переважають діяльнісні якості (38%) («працьовитість», «прискіпливість до дрібниць», «аналізувати», «швидко приймаю рішення»). 21% мають морально-етичні цінності («оптимізм», «порядність», «життєрадісність»). Серед якостей, що заважають досягненню успіху, майже рівномірно зазначені мотиваційно-вольові («невпевненість», «лінь»), діяльнісні («відкладаю на потім») та комунікативні («брати все до серця») якості.

Порівнюючи рефлексію особистісно-ціннісного компоненту студентами різних рівнів ціннісної регуляції навчальної діяльності, слід зазначити, що спільним для усіх рівнів є переважання «позитивної» рефлексії, оскільки приблизно 2/3 названих досліджуваними цінностей стосувалися можливості досягти успіху.

Спільною для усіх студентів є суттєва роль морально-етичних цінностей у регуляції навчання, зокрема тих, які стосуються доброзичливих стосунків з іншими, позиціонування соціально схвалюваної поведінки. Особливим є ставлення до цінності «доброта» у студентів ситуативного та формально-виконавського рівнів, оскільки вони її розглядають одночасно і як «позитивну», і як «негативну», оскільки вона ніби відволікає від власних справ.

Комунікативні якості важливі для всіх рівнів, крім суб'єктно-ціннісного. Особливо значимі ці якості для формально-виконавського рівня. Вочевидь, саме уміння встановлювати та підтримувати стосунки з іншими ці студенти розглядають як основний ресурс, що забезпечить успішність навчання.

Цікава закономірність спостерігається у групі морально-вольових цінностей, оскільки з переходом на вищі рівні регуляції знижується їх значимість. Виключенням є формально-виконавський рівень, для якого брак мотиваційно-вольових якостей компенсується комунікативними особливостями. Найнижчий показник маємо на суб'єктно-ціннісному рівні, що можна пояснити орієнтацією студентів здебільшого на використання діяльнісних цінностей, а не на прагнення досягти результату завдяки комунікативним характеристикам.

Найбільше розбіжностей відмічено у рефлексії діяльнісних якостей. Їх максимальна цінність спостерігається у студентів суб'єктно-ціннісного рівня регуляції. Це можна пояснити прагненням студентів саме до професійного розвитку тих особистісних характеристик, які можуть бути затребувані у роботі, тенденцією до становлення суб'єктних цінностей. Тому вони не вбачають особливої цінності ні у мотивації, щоб спонукати себе щось зробити, ні у комунікативних здібностях.

Узагальнюючи результати проведеного дослідження, можна зробити такі висновки.

Цінності мають велике значення для пояснення процесів регуляції діяльності. Особливо важливе дослідження цінностей у юнацькому віці, на який припадає оволодіння учбово-професійною діяльністю. Однак представлені роботи неповно розкривають, як відбувається цей процес у вищих і, зокрема, у сучасних умовах реформування освіти.

У ході проведеного дослідження проаналізовано рефлексію особистісно-ціннісного компоненту як механізму ціннісної регуляції навчальної діяльності студентів різних рівнів ціннісної регуляції. При переході на вищі рівні регуляції відмічається зростання рефлексії діяльнісних цінностей та зниження ролі мотиваційно-вольових та комунікативних цінностей. Значимість морально-етичних цінностей зазнає несуттєвих змін.

Перспективи подальших досліджень вбачаємо у вивченні механізмів, які спонукають до розвитку діяльнісних цінностей в учбово-професійній діяльності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Здібності, творчість, обдарованість: теорія, методика, результати досліджень / [За ред. В.О.Моляко, О.Л.Музики]. – Житомир: Вид-во Рута, 2006. – 320с.
2. Карпенко З.С. Аксиопсихологія особистості / З.С. Карпенко. – К.: ТОВ «Міжнар. фін.агенція», 1998. – 216 с.
3. Леонтьев Д.А. Психология смысла: Природа, строение и динамика смысловой реальности / Д. А. Леонтьев. – 2-е изд., испр. – М.: Смысл, 2003. – 486 с.
4. Майстренко Т.М. Рівні ціннісної регуляції навчальної діяльності студентів в умовах кредитно-модульної системи навчання / Т.М. Майстренко // Актуальні проблеми психології: Збірник наукових праць Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України. – К.: Видавництво «Фенікс», 2012. –Т. XII. Психологія творчості. – Випуск 14. – С.135-143.

REFERENCES

1. Molako, V.O. & Myzuka, O.L. (Ets.). (2006). *Zdibnosti, tvorchist, obdarovanist: teoriia, metodyka, rezultaty doslidzhen [Abilities, creative, giftedness: theory, method, results of investigations]*. Zhytomir: Vyd-vo Ruta [in Ukrainian].
2. Karpenko, Z.S. (1998). *Aksiopsykholohiia osobystosti [Axiopsychology of personality]*. Kyiv: TOV «Mizhnar. fin.ahentsiia» [in Ukrainian].
3. Leontev, D.A. (2003). *Psikhologiya smysla: Priroda, stroenye i dinamika smyslovoi realnosti [Psychology of sense: Nature, structure and dynamic of sense reality]*. Moscow: Smysl [in Russian].
4. Maistrenko, T.M. (2012). Rivni tsinnisnoi rehuliatzii navchalnoi diialnosti studentiv v umovakh kredytno-modulnoi systemy navchannia [Equal value regulation of educational activity of students in credit-module system]. *Aktualni problemy psykholohii: Zbirnyk naukovykh prats – Current Problems of Psychology: Challenges Psychology of creativity: Collected Works*. (Vols. 12). (P. 135-143). Kyiv: Vydavnytstvo «Feniks»

5. Музыка О.Л. Здібності у системі ціннісної регуляції розвитку творчо обдарованої особистості / О. Л. Музыка // Актуальні проблеми психології: Проблеми психології творчості: Збірник наукових праць / За ред. В.О.Моляко. – Т.12. – Вип. 5. – Ч.І. – Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І.Франка, 2008. – С.49-55.
6. Пов'якель Н.І. Професіогенез мислення психолога-практика в системі вищої школи: [монографія] / Н. І. Пов'якель. – Вид. 2, випр. і доп. – К.: НПУ імені М.П. Драгоманова, 2008. – 298 с.
7. Психологія особистості: Словник-довідник / За редакцією П.П. Горностая, Т.М. Титаренко. – К.: Рута, 2001. – 320 с.
8. Радчук Г. Аксиопсихологія вищої школи. Монографія / Г. Радчук. – Тернопіль: ТНПУ, 2009. – 415 с.

[in Ukrainian].

5. Muzyka, O.L. (2008). *Zdibnosti u systemi tsinnisnoi rehuliatzii rozvytku tvorcho obdarovanoi osobystosti [Abilities in system of creative person's value regulation]. Aktualni problemy psykholohii: Zbirnyk naukovykh prats – Current Problems of Psychology: Challenges Psychology of creativity: Collected Works*. (Vols. 5). (P. 49-55). Zhytomir: Vyd-vo ZDY im. I.Franka, [in Ukrainian].
6. Poviyakel, N.I. (2008). *Profesiohenez myslennia psykholoha-praktyka v systemi vyshchoi shkoly [Professional genesis of psychologist's mentality in higher educational system]*. (2nd ed. rev.). Kyiv: NPY imeni M.P. Drago-manova [in Ukrainian].
7. Hornostay, P.P. & Tytarenko, T.M. (Ets.). (2001). *Psykholohiia osobystosti [Personality Psychology]*. Kyiv: Ruta [in Ukrainian].
8. Radchuk, G. (2009). *Aksiopsykholohiia vyshchoi shkoly.[Axiopsychology of university education]*. Ternopil: TNPY [in Ukrainian].

Татьяна Николаевна Майстренко,
старший преподаватель кафедры социальной и практической психологии,
Житомирский государственный университет имени Ивана Франко,
ул. Большая Бердичевская, 40, г. Житомир, Украина

ЛИЧНОСТНЫЕ ЦЕННОСТИ В РЕГУЛЯЦИИ УЧЕБНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ СТУДЕНТОВ

В статье рассматриваются результаты исследования личностно-ценностного компонента рефлексии способностей студентов разных уровней ценностной регуляции. Сравнивая рефлексию личностно-ценностного компонента студентами разных уровней ценностной регуляции учебной деятельности, следует отметить, что общим для всех уровней является преобладание «позитивной» рефлексии, поскольку примерно 2/3 названных ценностей касались возможности достичь успеха. Общей для всех студентов является существенная роль морально-этических ценностей в регуляции обучения, в частности тех, которые касаются доброжелательных отношений с другими, позиционирования социально одобряемого поведения. Особым является отношение к ценности «доброта» у студентов ситуативного и формально-исполнительного уровней, они ее рассматривают одновременно и как «положительную», и как «негативную», поскольку она как бы отвлекает от собственных дел. Коммуникативные качества важны для всех уровней, кроме субъектно-ценностного. Особенно значимы эти качества для формально-исполнительского уровня. Очевидно, именно умение устанавливать и поддерживать

отношения с другими эти студенты рассматривают как основной ресурс, который обеспечит успешность обучения. Интересная закономерность наблюдается в группе морально-волевых ценностей, поскольку с переходом на более высокие уровни регуляции снижается их значимость. Исключением является формально-исполнительский уровень, для которого отсутствие мотивационно-волевых качеств компенсируется коммуникативными особенностями. Самый низкий показатель имеем на субъектно-ценностном уровне, что можно объяснить ориентацией студентов в основном на использование деятельностных ценностей, а не на желание достигать результата благодаря коммуникативным характеристикам. Больше всего разногласий отмечено в рефлексии деятельностных качеств. Их максимальная ценность наблюдается у студентов субъектно-ценностного уровня регуляции. Это можно объяснить стремлением студентов именно к профессиональному развитию тех личностных характеристик, которые могут быть востребованы в работе, тенденцией к становлению субъектных ценностей. Поэтому они не видят особой ценности ни в мотивации, чтобы побудить себя что-то сделать, ни в коммуникативных способностях.

Ключевые слова: регуляция, рефлексия, личностные ценности, ценности, ценностная регуляция учебной деятельности.

Tetiana Maistrenko,
*senior lecturer, Department of Social and Applied Psychology,
Zhytomyr State University named after Ivan Franko,
40, Velyka Berdychivska Str., Zhytomyr, Ukraine*

PERSONAL VALUES IN THE REGULATION OF STUDENTS' LEARNING ACTIVITIES

The article is aimed at reviewing the values which regulate the educational activity of students. The study was carried out with the help of the methods of researching the dynamics of abilities and method of value consciousness modeling. The sample involved students majoring in management, social pedagogy, practical psychology, psychology. The following levels of value regulations of learning activities have been distinguished: situational, formal-performance, socio-normative and subjectively-axiological. Each level is characterized by the peculiarities of the reflection of personal value components, i.e. those qualities, which help or prevent to achieve success in education. Positive reflection is considered to be common for all respondents, because 2/3 of the values were associated with the achievement of the success. The students of situational and formal performance levels consider value "kindness" as positive and negative at the same time as it seems to draw away from one's own affairs. Communicative qualities are significant for all levels except for subjectively-axiological. Especially important these qualities are for the formal performance level. These students consider the ability to set and maintain good relations with other people as the main factor of educational successfulness. The significance of moral and volitional values decreases with the transition to the higher levels of regulation. The lowest index is found at the subjectively-axiological level, which can be explained by students' focus of the use of activity values, not on the desire to achieve the results by means of communication.

Keywords: regulation, reflection, skills, personal values, values, learning activity value regulation.

Подано до редакції 17.04.2016